

بحران شفافیت در گزارشگری مالی بانک‌های ایران:

تحلیل آسیب‌شناسانه

احمد بدری

صنعت بانکداری (عملیاتی، نقدینگی، اعتباری و بازار) بود. به‌طور اجمالی، این موارد تغییراتی است که در حال حاضر به‌عنوان فاصله‌ی صورت‌های مالی قدیم بانک‌ها با نمونه‌ی ابلاغی بانک مرکزی از آن یاد می‌شود.

در طراحی صورت‌های مالی، عمده‌ترین اتفاق با ابلاغ صورت عملکرد سپرده‌های سرمایه‌گذاری رقم خورده است. این صورت مالی جدید، سه کارکرد اساسی را دنبال کرده که نخستین آن «تطبیق صورت سود و زیان با نمونه‌ی رایج و متعارف» بوده است. در صورت‌های مالی قبلی، یک التقاط در سود و زیان و تقسیم سود وجود داشت. افشا نشدن سود ناشی از عملیات اصلی (Core) یا به تعبیری، خالص درآمدهای بهره‌ای (Spread)، مهم‌ترین نکته‌ای است که باید در صورت‌های مالی یک بانک به‌منظور تحلیل، محرز باشد. این موارد در صورت‌های مالی جدید رفع شد و تطبیق کامل با نمونه‌ی رایج سود و زیان IFRS در جهان به وقوع پیوست.

دومین کارکرد صورت عملکرد سپرده‌های سرمایه‌گذاری مربوط به انطباق

ترکیبی داده‌های کمی صورت‌های مالی و داده‌هایی خارج از صورت‌های مالی، نظرسنجی از خبرگان و مطالعات تطبیقی، بهره برده است. با طراحی صورت‌های مالی جدید بانک‌ها در راستای اجرای کامل IFRS و ابلاغ آن در بهمن‌ماه سال ۱۳۹۴ به نظام بانکی کشور، تغییرات اساسی در صورت‌های مالی جدید نسبت به صورت‌های مالی قدیم صورت گرفت. این تغییرات متضمن ۱۶ مورد تغییر بنیادی بود در مقایسه با آن چیزی که وجود داشته است. مهم‌ترین مورد، افزودن صورت عملکرد سپرده‌های سرمایه‌گذاری است. همچنین ۹۱ مورد تغییر در جهت ارتقای افشا و شفافیت صورت‌های مالی صورت گرفت که در بین آن‌ها، «احصا و طبقه‌بندی تسهیلات تجدید شده به‌عنوان مبادلات غیر نقدی»، «افشای دارایی‌های غیر عملیاتی بانک‌ها»، «افشای کیفیت سود» و «افشای کامل معاملات اشخاص مرتبط و معاملات درون گروهی» از مهم‌ترین موارد این ۹۱ تغییر در این بخش هستند. ۵۴ مورد تغییر نیز در جهت همگرایی با IFRS اتفاق افتاد که عمده‌ترین آن، افشای ریسک‌های چهارگانه‌ی

گفتار حاضر در سه بخش تنظیم شده است. یکی نگاه اجمالی است به پروژه‌ی بزرگ مطالعاتی با عنوان «بازطراحی نظام نظارت بانک مرکزی بر بانک‌ها» که توسط بانک مرکزی صورت گرفته و جمع‌کنندگی از دانشگاهیان و اعضای حرفه‌ی حسابداری هم در آن مشارکت داشتند و نتیجه‌ی کار گروهی است و من به نمایندگی از همکاران عرض می‌کنم. بعد از آن با توجه به محور همایش بحثی درباره‌ی اجرای IFRS خواهیم داشت و در قسمت آخر هم توصیه‌هایی که به نظر می‌آید در این مقطع حساس در زمینه‌ی بانک‌ها نیاز به تعمق و تفکر دارد ارائه می‌شود؛ چراکه وضعیت نزدیک به بحران وجود دارد و باید بتوانیم در این مسیر آسیب‌ها را بشناسیم و به سلامتی عبور کنیم.

محصول اصلی پروژه‌ی «بازطراحی نظام نظارت بانک مرکزی بر بانک‌ها» استقرار مدل نوین نظارت است که بر این اساس کارایی و اثربخشی نظارت بر بانک‌ها افزایش می‌یابد، و علاوه بر آن، یکی از زیرساخت‌های لازم برای اجرای کامل IFRS در شبکه‌ی بانکی کشور فراهم خواهد شد. این پروژه از روش‌شناسی

با قانون بانکداری ایران بوده است. زیرا طبق قانون رابطه‌ی بانک با صاحبان سپرده‌های سرمایه‌گذاری، رابطه‌ی وکیل و موکل است که این مورد باید در ترازنامه و گزارش عملکرد نمود عینی پیدا می‌کرد و در غیر این صورت خلاف قانون به حساب می‌آید. گزارش وکیل به موکل بر اساس قانون مدنی سالیان سال است که الزامی است و با تغییری ظریف در ترازنامه، این گروه از سایر سپرده‌گذاران جدا شده‌اند. اما جمع بدهی‌های بانک مانند سابق برای تحلیل‌ها قابل استفاده است.

سومین کارکرد صورت عملکرد سپرده‌های سرمایه‌گذاری «تطبیق با چارچوب نظری گزارشگری مالی» است. گزارش به صاحبان منابع که سودشان قطعی نیست، یک الزام است که باید جدی گرفته شود. همچنین شفاف کردن حساب و کتاب و جلوگیری از انتقال ثروت از سهام‌داران به سپرده‌گذاران و بالعکس در این بخش مدنظر قرار گرفته است.

در خط انتهایی صورت عملکرد سپرده‌های سرمایه‌گذاری مابه‌التفاوت سود قابل پرداخت به سپرده‌گذاران افشا شده که در صورت منفی بودن بیانگر آن است که سود اضافه به سپرده‌گذاران از جیب سهام‌داران پرداخت شده و انتقال ثروت از سهام‌دار به سپرده‌گذار صورت گرفته است. البته بر اساس مستندات در سال‌های گذشته در برخی موارد این عملکرد برعکس بوده و ثروت از سپرده‌گذار به سهام‌دار انتقال یافته است.

در این زمینه باید به سمت تولید دانش بومی و پرهیز از تقلید در طراحی صورت‌های مالی برویم. با توجه به مباحث انجام‌شده پس از ابلاغ صورت‌های مالی، با استناد به مواد قانونی، بانک مرکزی مسئول تهیه و تدوین صورت‌های مالی نمونه‌ی بانک‌ها است. ارائه‌ی صورت عملکرد سپرده‌های سرمایه‌گذاری حتی در شرایط اجرای کامل IFRS هم اجتناب‌ناپذیر است. صورت مالی نمونه، استاندارد نیست که نقض شده باشد و همچنین اقلامی در صورت‌های مالی قدیم و جدید نظیر حق‌الوکاله و هزینه‌ی

جبران مازاد منابع آزاد سپرده‌گذاران وجود دارد که استاندارد حسابداری در گذشته برای آن نبوده و در آینده هم نمی‌تواند باشد. بلکه صرفاً بر اساس مقررات بانک مرکزی تهیه و ابلاغ می‌شوند.

مبنای دوگانه در بند مسئولیت‌های هیأت‌مدیره و بند اظهارنظر حسابرسان درباره‌ی اذعان حسابرسی بر اساس استانداردهای حسابداری و مقررات بانک مرکزی پیش از این مورد غفلت واقع شده بود که اینک باید ذکر شود. نظر حسابرسان بین‌المللی از ملاحظات دیگر در این بخش است. حسابرسان شرکت‌های مطرح بین‌المللی (که اصطلاحاً از

ایران کاندیدای مناسبی برای آزمون اول اجرای کامل و یک‌مرحله‌ای آن نباشند. بانک مرکزی سال گذشته تصمیم گرفت که در دو مرحله شبکه‌ی بانکی کشور به سمت تطابق کامل با استانداردهای IFRS گام بردارد. بخش اول در سال قبل در بسیاری از بانک‌ها به صورت ناقص اجرا شد زیرا بسیاری از یادداشت‌های ریسک به صورت درست تنظیم نشده بود که برای سال ۱۳۹۵ باید به طور کامل انجام شود. اجرای بخش دوم این پروژه نیازمند ایجاد زیرساخت‌هایی شامل درآمد تسهیلات، چالش اندازه‌گیری سود مطابق عقود بانکی، نرخ تنزیل، سودهای موهوم فراگیر، و بنگاهداری غیرمتعارف است که باید

آن‌ها به «چهار بزرگ» Big Four یاد می‌شود) بر صورت عملکرد سپرده‌های سرمایه‌گذاری پس از شرح مبانی نظری و قانونی آن مهر تأیید می‌زنند. از این رو، صورت‌های مالی جدید که بانک مرکزی در سال گذشته به شبکه‌ی، بانکی ابلاغ کرده، همگرا با استانداردهای بین‌المللی گزارشگری مالی است

جمع‌بندی تیم مطالعاتی پروژه‌ی بازطراحی نظام نظارت بانک مرکزی بر بانک‌ها این بوده است که به طور قطع بانک‌ها دارای بالاترین درجه‌ی اولویت در تطبیق کامل گزارشگری مالی خود با IFRS هستند و در این خصوص تردیدی وجود ندارد اما شاید در وضعیت امروز

تعیین تکلیف شوند.

برآورد ارزش منصفانه‌ی مانده‌ی تسهیلات در شرایط کنونی دشوار است. از این رو در طبقه‌بندی صحیح مانده‌ی تسهیلات، انواع امهال‌ها و تجدیدها و تلاش بانک‌ها در جهت حفظ تسهیلات در طبقه‌ی جاری انجام می‌شود. همچنین فقدان بانک اطلاعاتی منسجمی از وثایق و وجود نداشتن نظام کارشناسی پاسخ‌گو در ارزیابی وثایق، نهایتاً منجر به آن می‌شود که در بانک‌ها ذخیره‌گیری صحیح انجام نشود. حسابرسان در خصوص مبلغ کسری ذخیره اظهارنظر نمی‌کنند ولی عنوان می‌کنند که این ذخایر کافی نیست. این رویه‌ی درستی نیست.

کسری ذخایر باید کاملاً تصریح شود. شفافیتی که IFRS بر آن تأکید دارد، در وضعیت امروز در بانک‌ها منحصر به ارزش منصفانه نیست. مهم‌تر از آن عمده‌ی اقلام صورت‌های مالی باید شفاف‌سازی شود. با توجه به بحران شفافیت در گزارشگری مالی بانک‌های ایران، این مسئله مهم‌ترین عارضه‌ی امروز صورت‌های مالی بانک‌ها است. از این‌رو تنها رقم شفاف و قابل اتکا بین اقلام اصلی در صورت‌های مالی بانک‌ها، مبلغ سپرده‌ها (آن‌هم جمع سپرده، نه اجزای آن بر اساس ماهیت واقعی) است. عدم شفافیت علاوه بر صورت‌های مالی در گزارش حساب‌رسان نیز مشاهده می‌شود. سایر اقلام

را در شفاف کردن حساب و کتاب بین سپرده‌گذاران و سهام‌داران برداشته است. بخشی از معضل در شبکه‌ی بانکی مربوط به عدم شفافیت، تهاوت و دست‌کاری در محاسبات سود مشاع بوده که در فرمت قبلی صورت‌های مالی بانک‌ها در قالب یک یادداشت گنگ و غیرشفاف ارائه می‌شد.

در پایان، یازدهی توصیه‌ی سیاستی - مطالعاتی به عنوان نتایج بخش آسیب‌شناسی پروژه‌ی «بازطراحی نظام نظارت بانک مرکزی بر بانک‌ها» عبارتند از:

۱- بانک‌ها با سایر بنگاه‌های اقتصادی تفاوت ماهوی مهمی دارند. از این‌رو آثار اقتصادی،

هر کدام به درجاتی و البته با تفاوت‌هایی در بین بانک‌ها، دچار برخی آلودگی‌ها است که مهم‌ترین آن‌ها در آمد شناسایی شده‌ی تسهیلات و برخی سودهای شناسایی شده‌ی موهوم است تا جایی که حتی مبلغ سود سپرده‌ها هم در این اواخر دچار این آفت شده است.

سودهای موهوم مسکن‌های مهلکی هستند که بدون تردید نقش مؤثری در تهدید سلامت بانک‌ها دارند. از این‌رو می‌تواند همانند سم کشنده‌ای عمل کنند و حیات بانک را به مخاطره بیندازند. بانک مرکزی با شفاف‌سازی صورت‌های مالی و طراحی صورت عملکرد سپرده‌های سرمایه‌گذاری نخستین گام عملی

اجتماعی و سیاسی بحران‌های بانکی غیرقابل قیاس با سایر بنگاه‌هاست و این تفاوت باید در همه‌ی سیاست‌گذاری‌ها، مدیریت‌ها و تحلیل‌ها مدنظر قرار گیرد.

۲- صورت‌های مالی بانک‌ها قبل از دارا بودن هر خصیصه‌ی مهم دیگری در گزارشگری مالی، باید کاملاً شفاف شود.

۳- ضروری است استانداردهای بین‌المللی حاکم بر نظام بانکی اعم از IFRS (نظام گزارشگری مالی) و الزامات کمیته‌ی بال با سرعت، دقت و در عین حال درایت در نظام بانکی ایران مستقر شود.

۴- شناسایی سودهای موهوم در بانک‌ها،

مسکنی مهلک و کشنده است. ابتدا باید شیر جریان این سودها بسته شود و در گام بعدی دارایی‌های موهوم ایجادشده‌ی مرتبط با آن از ترازنامه‌ی بانک‌ها خارج شود.

۵- دولت، مجلس و سایر نهادهای حاکمیتی باید به نظام بانکی توجه ویژه‌ای داشته باشند و این امر زمانی محقق می‌شود که اولاً بار اضافی بر دوش بانک‌ها نگذارند، ثانیاً بدهی خود را به بانک‌ها بپردازند و ثالثاً بساط مؤسسات پولی غیرمجاز را برچینند.

۶- سهام‌داران عمده‌ی بانک‌ها (سیاست‌گذاران و کنترل‌کنندگان پشت پرده) حیات بانک را به ازای منافع کوتاه‌مدت به مخاطره نیفکنند.

۷- مدیریت بانک‌ها به خود و سایر ذی‌نفعان رحم کنند. این امر با مدیریت حرفه‌ای، نگرش بلندمدت به آثار رفتارها و تصمیم‌گیری‌های مدیریتی، پرهیز جدی از شناسایی سودهای موهوم و التزام عملی به شفاف‌سازی در گزارشگری مالی محقق می‌شود.

۸- صندوق نوپای ضمانت سپرده‌ها باید با حمایت همه‌جانبه تقویت شود و هر چه سریع‌تر نظام دریافت حق عضویت خاص در آن راه‌اندازی شود تا بانک‌های خوب، هزینه‌ی بانک‌های بد را نپردازند.

۹- حساب‌رسان بانک‌ها با وسواس، دقت حرفه‌ای مضاعف و ارتقای کیفیت فرآیندهای حسابرسی در بانک‌ها عمل کنند. شفافیت در گزارشگری مالی شامل خود گزارش حسابرسی هم می‌شود.

۱۰- سازمان بورس و اوراق بهادار در راستای وظیفه‌ی ذاتی حمایت از منافع سهام‌داران خرد، در شفافیت گزارشگری مالی بانک‌ها و اطلاع‌رسانی دقیق و به‌موقع حرفه‌ای‌تر عمل کند.

۱۱- مقام ناظر بر بانک‌ها با استقلال عمل و قاطعیت، گستره‌ی نظارت خود را عمیق و حرفه‌ای‌تر کرده و بر همه‌ی موارد پیش‌گفته نظارت کند. ■